

Lyudmila Posokhova

THE STUDY OF LIVING EUROPEAN LANGUAGES IN THE ORTHODOX COLLEGES OF UKRAINE IN THE XVIII-TH CENTURY

The article raises the problem of reconstructing the spectrum of living European languages, that were studied in Ukrainian Orthodox Colleges of the XVIII-th century, as well as the time of their implementation. The conclusion is made that the attention of colleges' management for teaching Polish, French and German languages indicates a conscious effort to join the achievements of pan-European science. For the Orthodox colleges it meant a combination of church and secular education component of learning.

Keywords: history of education, Orthodox Colleges, foreign languages.

УДК 378.4(477-25)КМА(091)"17"

Максим Яременко

РАНЬОМОДЕРНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ: ПОРІВНЯННЯ «ТЕХНІЧНИХ» АСПЕКТІВ (НА ПРИКЛАДІ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ XVIII СТ.)

Тема європейського коріння вітчизняного шкільництва в історіографії піднімається відносно давно. Проте бракує порівняльних досліджень «технічних» характеристик освітніх практик (вплив на них факторів відстані, середовища проживання, соціального походження тощо). Відповідність цих аспектів європейським проаналізовано у цій статті.

Ключові слова: освітні практики, ранньомодерне шкільництво, Києво-Могилянська академія.

У дослідженнях, присвячених ранньомодерним українським колегіумам та Києво-Могилянській академії одним із популярних (навіть шаблонних) від другої половини ХХ ст. тверджень є їхня «європейськість». Говорити про європейські (звісно – західноєвропейські) витоки українського «латинського шкільництва» навіть зараз часто вважається за ознаку замалим не гарного тону. Разом із тим, і раніше, і нині такі наголоси не позбавлені інколи курйозів, а то й взагалі не супроводжуються конкретикою та нагадують гасла. Лише нещодавно Людмила Посохова у дослідженні про Чернігівський, Переяславський та Харківський колегіуми детально та різнобічно розглянула модель навчального закладу такого типу як феномен, на формування та функціонування якого вплинули нурти європейської освіти [9]. Також дослідники вивчають наповнення окремих навчальних курсів і роблять висновки про вплив на їхній зміст програм зарубіжних освітніх осередків [наприклад: 11].

В історіографії бракує, натомість, порівняльних студій українського та сусіднього річпосполитського, а ширше – західноєвропейського шкільництва за «технічними» параметрами, до яких можна віднести кількісні аспекти (порівняння чисельності студентських корпорацій), вплив на шкільні практики статусу і соціального походження, регіону та населеного пункту проживання тощо. У цій статті проаналізую суголосність із європейськими кількох таких характеристик, обравши для порівняння з українського боку Могилянську Академію та її спудеїв. Оскільки відомо лише два повних реєстри київських «студіозів», що фіксують не лише імена, а й додаткові характеристики (вік, походження, успішність), – за 1736/1737 та 1737/1738 н. р. – то для повноти аналізу та підтвердження висновків статистичними даними найперше доведеться зосередитися саме на кінці 1730-х рр. Позаяк мною вже було детально проаналізовано могилянську студентську корпорацію, а результати викладено у відповідних публікаціях, то далі, проводячи порівняння, апелюватиму саме до них, не переважтуючи текст без потреби покликаннями на архівні та опубліковані документи.

Насамперед зосереджуся на співставленні навчальних практик за кількісними показниками вихованців різних закладів. Чисельність могилянських «академіків» не була сталою, коливалася упродовж XVIII ст. та залежала від різних зовнішніх чинників (наприклад, розквартирування додаткових військ у Києві, що сприяло браку та дорожнечі житла). Так, на 1727 р. у Могилянській академії студіювало 653 особи [8, с. СХVI-СХХIX] (для порівняння – у Харківському колегіуму – 422 [10, с. 41], у Чернігівському на 1728 р. – 257 юнаків [1, с. 3]). Наприкінці 1730-х рр., натомість, у

стінах Могилянських Атен було менше 500 хлопців, зате у другій половині 1740-х рр. та в 1760-і рр. – вже понад 1 тис., у 1750-і рр. та другій половині 1770-х рр. – переважно понад 800 юнаків [7, с. 237].

«Київські Атени» за чисельністю вихованців залишалися не лише найбільшим навчальним закладом у Гетьманщині, Російській імперії, а й одним із найбільших у Речі Посполитій та загалом Європі. Для порівняння, у Московській академії у першій половині XVIII ст. кількість студентів коливалася від 200 до 600 осіб [12, с. 180–181], у Санкт-Петербурзькій становила від 26 до 82 вихованців у перші п'ять навчальних років після заснування у 1721 р., а в наступні десятиліття не перевищувала останнього показника [20, с. 11, 44–45]. За відомостями, які надходили до Синоду впродовж 1727–1729 рр., в усій Російській імперії у єпархіальних закладах навчалася 2759 осіб [8, стб. 238–239]. Більші річпосполитські єзуїтські колегіуми налічували у приблизно той самий час: Калішський від 232 учнів у 1700/1701 р. і нижче в наступні – до 792 в 1703/1704 р., Познанський – до 1200 (1699 р.), а Торунський в XVII і на початку XVIII ст. – від 200 до 600. Упродовж XVIII ст. чисельність вихованців львівських «шкіл» коливалася між 550 і 700 хлопців, а у Віленській академії в середньому становила 800 алумнів [26, с. 117].

Розміром студентської корпорації Могилянські «школи» могли виділятися також на фоні закладів іншого типу. Зокрема, у перші шість десятиліть XVIII ст. у Краківському університеті число вихованців орієнтовно становило 650–750 студентів, а загалом досить заокруглена сумарна оцінка усіх краківських «студіозів» різних закладів називає до 2 тисяч осіб [28, с. 368–369]. У Братиславі, де у XVIII ст. функціонували протестантський ліцей, католицька гімназія та Королівська юридична академія, навчалася лише більше 1 тисячі студентів [4, с. 63]. У 28 німецьких університетах початку XVIII ст. разом студіювало біля 9 тисяч осіб, а середнє число в одному складало приблизно 290 чоловік. Між 1690 та 1699 рр. до Оксфорду та Кембриджу щороку записувалося в середньому 303 та 238 слухачів відповідно. Кількатисячними залишалися лише навчальні заклади Іберійського півострова, а у Парижі більше тисячі вихованців налічувалося навіть на одному, юридичному, факультеті [27, р. 302–311]. Затє щорічне число вступників до Московського університету від 1755 до кінця 1770-х рр. не перевищувало 36 осіб, нараховуючи в середньому 15 чоловік. Затим їх кількість коливалася від 17 до 54 новоприбулих, а від 1785 р. знову скоротилася. У 1760 р., наприклад, загалом у закладі навчалася 54 особи [15, с. 37, 42].

Одна із типових рис європейських шкільних практик – переважання у вищих за елементарні навчальних закладах городян. На думку окремих вчених, одним із чинників зросту грамотності була урбанізація, а більш-менш загальним правилом для ранньомодерної Європи (звісно, як завжди, з винятками, зумовленими належністю до певної конфесії, звичаями та культурними традиціями регіону тощо) була також вища письменність городян та мешканців промислових (індустріалізованих) регіонів над сільським населенням [3, с. 268–269; 30, р. 12, 21–22, 25]. Вже серед жителів міських поселень із кількістю люду понад 2-3 тисячі осіб показники навчених читати та писати переважали сільські дані про грамотних. Для прикладу, у Франції в 1740-і рр. 65% чоловіків-селян були неписьменними, тоді як серед міщуків цей показник становив 40%. Приклад Провансу XVII-XVIII ст. показує, що тільки міські населені пункти з населенням, меншим 1 тис. осіб, за рівнем письменності жителів нагадували сільські поселення. Натомість в Іспанії така ситуація простежувалася для міст з населенням до 500 осіб [29, р. 140]. У Речі Посполитій у Краківському воєводстві XVII ст. понад 50% представників міського соціуму вміли писати [32, с. 77]. За спостереженням дослідників, в Європі міське життя стимулювало всі соціальні групи ставати письменними. Воно також сприяло тому, що із представників тих самих станів, які мешкали і на селі, і в місті, вищу освіту мали городяни [29, р. 143].

Коли історики пишуть про місто, то зазвичай наголошують на його ролі у продукуванні та розповсюдженні широко витлумаченої культури, у продукуванні т. зв. «тепличного» ефекту урбаністичного життя щодо поширення освіти, що виникав через концентрацію в містах культурних рис та функцій, пов'язаних із грамотністю (нааявність вищих за рудиментарні навчальних осередків, професури, юристів, лікарів; книгодрукування і розповсюдження різноманітної друкованої продукції, зокрема дешевих брошур та буклетів для невибагливого користувача; розвиток спеціалізованої торгівлі та ремесел, починаючи від золотарів і закінчуючи «простішими» професіями; постійний контакт з інструментами та результатами письменності тощо). Зазначені функції сприяли творенню освіченішого середовища, ніж міг дозволити сільський спосіб життя [29, р. 141–144].

Аналіз реєстрів могилянських студентів 1737-1738 рр. дає змогу зауважити одну деталь - помітне чисельне представництво вихованців саме з міських населених пунктів: міст, містечок, «городів». Так, у 1737 р. на козацьких, шляхетських, міщанських, посполитських та священицьких

синів-міщуків, про яких маємо відповідну інформацію, припадало майже 89% спудеїв (324 із 365 осіб), а 1738 р. – близько 83,5% (409 із 490 хлопців). На великі центри – Київ, Глухів, полкові, воєводські та повітові осередки у 1737 р. доводилося 43,5% (141 «академік») делегатів від усіх міст, а наступного року – трохи більше 40% (165 «студіозів»). Решта городян, якщо брати Гетьманщину, у переважній більшості представляли сотенні центри. Отож, у другій половині 1730-х рр. Могилянська академія функціонувала як школа, в якій переважно навчалися представники міських та містечкових соціумів, причому таке правило характеризувало делегатів від усіх станів [23, с. 116–117].

З'ясувати типовість/не типовість такої ситуації для київських «латинських шкіл» у наступні роки не вдається, адже повні переліки студентів із усіх станів, за винятком представників духовенства, не виявлені. Тож доводиться залучати такі уривчасті документи, як спудейські присяжні списки, до яких могло потрапляти кілька сотень вихованців одночасно. Приміром, із 22 «студіозів» козацького походження, які із травня по грудень 1748 р. з'явилися в Академії, 15 значилися городянами, а інформація про 2-х відсутня; із посполитих 19 записані вихідцями з міст, 18 – із сіл (тут переважали річпосполитські уродженці – 13 осіб), а дані про населений пункт одного опущені [6, арк. 1–5]. У реєстрі 1755 р. із 44-х козацьких синів із Гетьманщини, Слобожанщини та Речі Посполитої 28 представляли міста та містечка, а 14 – села (у двох випадках вказівка на населений пункт відсутня). Із 48 посполитих лише 16 прийшли із сіл [17, арк. 2–10 зв.]. Із травня 1758 р. по квітень 1759 р. в Академії набралось 170 осіб, які присягали. Загальна статистика для посполитих засвідчує переважання мешканців міських населених пунктів над сільськими – майже 64% проти ледь більше 36% [18, арк. 1–7]. У ще одному подібному списку за частину 1762 р. (по травень) губернську канцелярію повідомляли про 21 посполитого з Гетьманщини та Речі Посполитої та стільки ж «малоросійських» і слобідських козаків. З них городянами серед простоліуду зафіксовано майже 62%, а сільськими ледь більше 28,5%, а із козаків – 66,7 та 28,6% відповідно [19, арк. 8–11]. У переліку 33 козаків та 34 посполитих, які внесені до присяжного списку 1763 р., серед перших міськими мешканцями вказано 57,6% (19 осіб), а серед других – 64,7% (22 студенти, населений пункт одного замовчаний) [2, с. 152–171]. Тож на прикладі Києво-Могилянської академії станом на 1730-і рр., а, як можна обережно припустити, і в наступні десятиліття можна зауважити, як і загалом в Європі, симулювання міського середовища до навчання.

Ще один із «технічних» аспектів ранньомодерного європейського шкільництва, зокрема річпосполитського єзуїтського та піарського – вплив фактору відстані при комплектуванні навчальних закладів. Загальним правилом була більша присутність серед вихованців уродженців навколишніх (чи ближчих географічно) адміністративних одиниць [31, с. 107, 152]. Детальний аналіз списків могилянських студентів 1737–1738 рр. деталізують дотеперішні уявлення про Академію, як місце навчання вихідців з усіх українських територій. Спочатку зупинюся на другому, чисельнішому, реєстрі 1738 р. Цілком очікувано значно переважаюча частина київських спудеїв походила з Гетьманщини, представляючи всі 10 полків (приблизно 72%). Четверта частина спраглої до знань молоді була уродженцями Речі Посполитої (біля 26%), причому, лівова частка хлопців припадала на Київське, Брацлавське, Волинське, Подільське та Руське воєводства (18,3%). Решта походила з Великого Князівства Литовського (Віленське, Новоградське, Берестейське, Мінське, Вітебське, разом 1,2%) та Белзького і Підляського воєводств (біля 1,4%). Про 5,1% могилянських вихованців 1738 р. не вдалося встановити точне місце походження. Наступну дуже незначну групу студентів Київських Атен склали уродженці Ізюмського, Охтирського та Сумського слобідських полків (2,2%). За ними йшов «іноземець» – закарпатець «з Венгер з города Бордова». Як бачимо, Академія 1738 р. – це майже виключно український навчальний заклад за етнічним походженням вихованців, серед яких розчинялася невеличка групка білорусів (якщо ототожнювати вихідців з білоруських воєводств з білоруською етнічною належністю).

Із уродженців Гетьманщини найбільше в Академії навчалось представників Києва та Київського полку: їх чисельність (97 осіб чи майже 20% усіх спудеїв) заледве не вдвічі перевершувала кількість вихідців наступного за Київським Переяславського полку (11,1%). Далі за «внеском» своїми представниками йшли Лубенський (9,5%), Ніжинський (8,7%), Гадяцький (5,3%), Прилуцький (4,7%), Полтавський (4,5%), Миргородський (3,8%), Чернігівський (2,2%) та Стародубський (1,6%) полки. Якщо інформацію про чисельність вихованців із Гетьманщини та Слобожанщини нанести на тогочасну картосхему цих територій, то стануть зрозумілими і причини, що обумовили таку ієрархію адміністративних одиниць. Перша з них – географічний фактор. У київських «латинських школах» найбільше навчалось хлопців із найближчих до Києва територій. Чим полк був віддаленішим, тим менше вихованців з нього студіювало в Могилянських Атенах.

Винятком є лише Прилуцький, що мав би стояти за кількістю осіб з нього перед Гадяцьким, та Миргородський (перед Полтавським). Однак перевага Прилуцького була досить хиткою (лише на одного хлопця більше), зрештою, як і Полтавський не дуже «відірвався» від Миргородського (всього на 3 особи), тож їхній «внесок» у спудейську корпорацію був приблизно однаковим, на противагу ближчим до Києва територіям [22, с. 201–202].

Друга причина, якою можна пояснити чисельні пропорції представників Гетьманщини та Слобожанщини у 1738 р. – можливість студіювати у ближчих навчальних закладах. На той час чернігівцям та стародубцям географічно зручніше було відвідувати колегіум у Чернігові, що функціонував із 1700 р., а слобожанцям – у Харкові (із 1726 р.), в якому на початку 1730-х рр. вже викладали й теологію. Натомість, у Переяславі «наученіє латинське» почалося лише 2 жовтня 1738 р.

Аналіз географії походження могилянських спудеїв, уродженців Гетьманщини, за 1737 р. у загальних рисах нагадує становище у 1738 р.: найбільше вихованців припадало на Київщину (22,9%), далі йшов Переяславський (9,8%), а найменше делегували Чернігівський та Стародубський полки (0,3% та 2,5%). Посередині розмістилися Ніжинський (6,3%), Гадяцький та Лубенський (по 3,8%), Полтавський і Миргородський (по 3,5%) та Прилуцький (2,7%) полки [22, с. 204]. Нанесення цих даних на картосхему адміністративного поділу Гетьманщини засвідчує, як і роком пізніше, вплив фактору відстані та функціонування ближчих навчальних закладів на вибір місця студій. Винятками у 1737 р. є Полтавський та Прилуцький полки, які за «логікою відстані» мали б помінятися місцями [22, с. 201–202].

Слід зазначити, що географічні характеристики могилянської спудейської спільноти не були унікальними, і прикладаються до «студіозів» українських колегіумів, що дозволяє вважати «географічну зручність» у виборі «шкіл» правилом. Так, у Харківському осередку основна маса студентів походила зі Слобожанщини [10, с. 48–49]. У чернігівських «школах», хоча й гризли граніт науки вихідці із Гетьманщини, Речі Посполитої та Росії, однак, найбільше було колегіантів із Чернігівського та Стародубського полків [14, с. 56; 13, с. 34]. Яскраво виражений характер локального навчального закладу мав Переяславський колегіум, попри те, що в ньому також навчалися представники з-поза меж Переяславського полку [24, с. 22–26].

Дослідження західноєвропейських освітніх практик дозволили також зафіксувати вплив на них соціального походження: вищий статус у ранньомодерний час спонукав отримувати знання. Загалом, зміни у ставленні західноєвропейської аристократії до освіти принесло ще XV ст. Однак масове відвідування університетів дітьми привілейованих верств припадає на XVI ст., особливо його другу половину (втім, традиції окремих країн, наприклад, Іспанії, надавали перевагу домашньому вихованню з наставниками) [27, р. 311–324]. Стосовно XVII ст. дослідники ведуть мову про виразну «аристократизацію навчання» – процес відокремлення студій шляхетних дітей від решти. Відвідування «шкіл» остаточно стало одним із необхідних маркерів статусу, відрізнення від непривілейованих верств. Інколи бажання відмежуватися виявлялося у таких зовнішніх атрибутах, як відмова носити обов'язковий в університеті одяг, специфічному способі життя, ігноруванні іспитів та дипломів. З іншого боку, наслідком «аристократизації освіти» стало створення окремих закладів для шляхетства – лицарських академій зі своєю програмою. Останні наприкінці XVI–XVII ст. набули широкого поширення у Франції та німецьких землях. У різних країнах були власні відповіді на прагнення дворянства до окремого та спеціального навчання а школами для сильних світу у ранньомодерний час опікувалася не лише держава, а й традиційно чернечі ордени (наприклад, домініканці та єзуїти).

XVI ст. принесло також у Річ Посполиту розуміння потреби студій не лише дітям аристократії, а й шляхти. Остання у своїй більшості до здобування знань ставилася утилітарно: вивчати варто було те, що могло знадобитися у публічному житті. До набору премудростей найперше належали латина та курс риторики. Дослідження функціонування деяких єзуїтських шкіл на українських землях, базоване на виявленні та аналізі згадок про окремих вихованців, показує, що шляхетські діти склали основний контингент їх вихованців [21, с. 166–176]. Цей висновок може слугувати одним із опосередкованих підтверджень потреби шкільного виховання, як одного з маркерів статусу «уродзоних». Разом із тим, слід зауважити, що правило здобуття освіти, як однієї з необхідних норм належності до привілейованого стану, найперше сформувалося на доктринальному рівні.

Києво-Могилянська академія не перетворилася на елітну школу за зразком шляхетського колегіуму чи кадетського корпусу, тож проводити прямі паралелі досить складно. Однак можна простежити за впливом соціального статусу, як стимулу до навчання, проаналізувавши детально

козацький сегмент вихованців (козаки, як відомо, займали верхню нішу соціальної піраміди Гетьманщини).

Детальне вивчення соціальної градації студентської козацької групи кінця 1730-х рр. показало, що тоді у ній вагомий відсоток склали діти старшини різних рівнів. Так, якщо підсумувати разом дані про уродженців Гетьманщини та Слобожанщини, то з 57 «академіків» 1737 р. до привілейованого козацтва та верхівки рядового належало 28%, а з 104-х у 1738 р., чисе географічне походження точно вказане, - ледь більше 47% вихованців [25, с. 4–12].

Неповні дані пізніших років також дозволяють припустити привабливість навчання саме у старшинському середовищі. У 1755 р., приміром, із 43-х козацьких синів, які склали присягу разом з іншими вихованцями, 17 (42%) належали до старшини - це були діти полкових осавулів, полкового хорунжого, сотників, військового та значкових товаришів (4, 1, 7, 1 і 4 осіб відповідно). Число привілейованого козацтва ще збільшиться (до 44%), якщо до нього долучити синів абшитованих офіцерів російської армії (ротмістра та капітана відповідно), які походили із козацьких родин [17, арк. 2–10 зв.]. Ще один подібний перелік, що зафіксував спудеїв із травня 1758 р. по квітень 1759 р., інформує про 48 вихованців із козацьких родин. Прямі вказівки на статус батьків маркують належність до привілейованої частини стану майже 69% з них [18, арк. 1–7]. Присяжний список 1762 р. згадує про 20 козаків із Гетьманщини. Відсоток привілейованих із цієї групи складає 35% чи 7 осіб: серед батьків студентів традиційно представлена полкова і сотенна старшина, а також бунчукові та військові товариші [19, арк. 8–11]. У переліку тих, хто присягав на вірність Катерині II від літа 1762 р. та у 1763 р., козаками вказано 33 особи, з них більше половини (20 студентів чи майже 61%) зафіксовані як представники верхівки стану різного рівня: 1 син полкового судді, 3 сотницьких дітей, 6 бунчукових, 7 військових, 2 значкових товаришів та 1 городового отамана [2, с. 152–171].

Вочевидь, помітний відсоток дітей козацької верхівки у порівнянні з усіма представниками стану характеризував загалом «латинське шкільництво» Гетьманщини. Принаймні, це можна припускати, залучивши приклади Переяславського колегіуму 1766 р., де з 29 козаків-студентів 20 хлопців належали до старшинських сімей [5, с. 36; 16, арк. 52–54 зв.], чи чернігівських «шкіл» 1767-1768 н. р. В останніх тоді студіювало 213 хлопців, з них 71 особа - з козацтва. 48 представників цього стану із 71, або ж ледь не 68% походили з родин старшини й «урядовців» [113, с. 35]. Тож ці факти також дозволяють зауважити характерну для європейського шкільництва привабливість науки саме для привілейованих верств (тут доречно нагадати, що козацька старшина у порівнянні із козацьким рядовим загалом складала незначну групу, але делегувала до Академії достатньо помітну кількість «студіозів»).

Подібність ранньомодерних українських та європейських практик не лише зайвий раз дозволяє вести мову про належність вітчизняної освіти до загальноєвропейського освітнього простору, а й змушує поміркувати про причини таких паралелей. Утім, навряд чи слід вести мову про свідомо перенесені та засвоєні практики. Радше можна констатувати суголосність українських характеристик таким самим тенденціями/характеристиками європейського шкільництва через універсальність соціальних та культурних чинників, що їх зумовлювали.

Джерела та література

1. А. Л. Черниговский коллегіум в нач. XVIII в. / А. Лазареский // Киевская старина (далі - КС). – 1895. – № 10. – С. 2–3.
2. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отделение II (1721–1795 гг.) / Соввед. и прим. Н. И. Петрова. -К., 1906. – Т. III. – XXXIV+574 с.
3. Берк П. Популярна культура в ранньомодерній Європі / П. Берк.. – Київ: УЦКД, 2001. – 376 с.
4. Даниш М. Українські студенти в Братиславському ліцеї у XVIII ст. / М. Даниш // Український історичний журнал. – 1991. – № 3. – С. 62–68.
5. И. Л-ий. К истории учреждения семинарии в Переяславле / И. Лучицкий // КС. – 1888. – № 1–3. – С. 35–40.
6. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. 2. – Спр. 20855–20856 (20855).
7. Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: повсякденна історія. Зб. документів / Упор. О. Ф. Задорожна та ін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 530 с.
8. Описание документов и дел, хранящихся в Архиве Святейшего Правительствующего Синода. - СПб., 1885. – Т. VII (1727 г.). – VII с.+1 с.] +380 стб.+2 с.] +CLXXIV стб.+75 с.+1 с.] +IV с.

9. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. / Л. Ю. Посохова – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 400 с.
10. Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.) / Л. Ю. Посохова. – Харків: Бізнес Інформ, 1999. – 168 с.
11. Симчич М. Philosophiarationalis у Києво-Могилянській академії. Компаративний аналіз могилянських курсів логіки кінця XVII – першої половини XVIII ст. / М. Симчич. – Вінниця: О.Власюк, 2009. – 239 с.
12. Смирнов С. История Московской славяно-греко-латинской академии / С. Смирнов. – М., 1855. – 428+IV с.
13. Травкіна О. І. Про склад учнів Чернігівського колегіуму / О. І. Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 32–36.
14. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700–1786) / О. І. Травкіна. – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 119 с.: іл.
15. Феофанов А. М. Студенчество Московского университета XVIII – первой четверти XIX века / А. М. Феофанов. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2011. – 253 с.: с илл.
16. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), – ф. 57, – оп. 1, – спр. 280.
17. ЦДІАК України, ф. 59, – оп. 1, – спр. 2587.
18. ЦДІАК України, – ф. 59, – оп. 1, – спр. 3258.
19. ЦДІАК України, – ф. 59, – оп. 1, – спр. 4021.
20. Чистович И. История С.Петербургской духовной академии / И. Чистович – СПб., 1857. – [8]+458+IV с.
21. Яковенко Н. Учні Луцького й Острозького єзуїтських колегіумів у першій половині XVII століття (спроба «колективного портрета») / Н. Яковенко // Записки НТШ. – 2008. – Т. CCLVI: Праці Історично-філософської секції. – С. 163-190.
22. Яременко М. Київські студенти 1738 року: спроба колективної фотографії / М. Яременко // Записки НТШ. - 2008. - Т. CCLVI: Праці історично-філософської секції. – С. 191–215.
23. Яременко М. «Фактор міста» у «латинському шкільництві» Гетьманщини XVIII ст. / М. Яременко // Соціум. Альманах соціальної історії – 2013. – Вип. 10. – С. 115–127.
24. Яременко М. Характерні риси латинського шкільництва Гетьманщини (на прикладі Переяславського колегіуму) / М. Яременко // Київська старовина. – 2011. – № 2. – С. 13–33.
25. Яременко М. Яких козаків діти навчалися в Києво-Могилянській академії? / М. Яременко // Київська старовина. – 2010. – № 3. – С. 3-19.
26. Bednarski S., T.J. Upadeki Odrodzenieszkół jezuickichw Polsce. Studjumzdziej? Wkulturyizskolnictwa Polskiego/ S. Bednarski. – Krak?w: Wydawnictwo WAM, 2003. – 538 s.+9 tabl.+1 mapa.
27. Di Simone M. R. Admission / M. R. Simone, di // A History of the University in Europe / General ed. W. R?egg. – Cambridge: University press, 1996. – Vol. II. Universities in Early Modern Europe (1500–1800) / Ed.H. deRidder-Symoens. – P. 285–325.
28. Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764 / Praca zbiorowa pod red. K. Lepszego. – Krak?w: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1964. – Т. I. – 502 s.
29. Houston R. A. Literacy in Early Modern Europe: Culture and Education 1500–1800 / R. A. Houston. –London and NewYork: Longman, 1988. -270 p.
30. Kaestle C. F. The History of Literacy and the History of Readers/ C. F. Kaestle// Review of Research in Education. – 1985. – Vol. 12. – P. 11-53.
31. Pelczar R. Szkolnictwo w miastach zachodnich ziemwojew?dztwa Ruskiego (XVI–XVIII w.) / R. Pelczar. – Rzesz?w: Wydawnictwo Wyższejшколы pedagogicznej, 1998. – 306 s.
32. Urban W. Sztukapisania w wojew?dztwie krakowskim w XVII i XVIII wieku / W. Urban // Przegląd historyczny. – 1984. – Т. LXXV. – Zesz. 1. – S. 39–82.

Максим Яременко

**ЕВРОПЕЙСКИЕ И УКРАИНСКИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ РАННЕГО НОВОГО
ВРЕМЕНИ: СРАВНЕНИЕ «ТЕХНИЧЕСКИХ» АСПЕКТОВ (НА ПРИМЕРЕ КИЕВО-
МОГИЛЯНСКОЙ АКАДЕМИИ XVIII В.)**

Тема европейских корней отечественного образования в историографии поднимается относительно давно. Тем не менее, не хватает сравнительных исследований «технических» характеристик образовательных практик (влияния на них факторов расстояния, среды проживания, социального происхождения и т. д.). Соответствие этих аспектов европейским проанализировано в этой статье.

Ключевые слова: образовательные практики, образование раннего нового времени, Киево-Могилянская академия.

Maksym Yaremenko

**EARLY MODERN EUROPEAN AND UKRAINIAN EDUCATIONAL PRACTICES: THE
“TECHNICAL” ASPECTS COMPARISON (ON EIGHTEENTH CENTURY KYIV-MOHYLA
ACADEMY EXAMPLE)**

The European roots' investigation of the Ukrainian schooling is not new in the historiography. There isn't however enough the comparative research into "technical" features of educational practices like the influence of distance, residing surroundings, social origin etc. The accordance of ones to European aspects is analyzed in this article.

Key words: educational practices, early modern education, Kyiv-Mohyla Academy.

УДК 94(477.5)-058.232.6 «17/18»

Татьяна Литвинова

**ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО ПОМЕЩИКА:
К ПРОБЛЕМЕ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ/РАЗРЫВОВ В УКРАИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ
МЫСЛИ КОНЦА XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВВ.**

Предпринята попытка на примере одного из фрагментов творчества Ф. О. Туманского и П. А. Кулиша выявить общее и отличное в подходах деятелей различных этапов украинского национального движения к решению важной социальной проблемы конца XVIII – первой половины XIX вв. – отношения дворян-помещиков к управлению имениями, выполнению своих социальных задач и к подданным крестьянам. Таким образом, апробированы подходы к решению проблемы преемственности/разрывов в украинской общественной мысли исследуемого периода.

Ключевые слова: Ф. О. Туманский, П. А. Кулиш, украинская общественная мысль, крепостное право, идеальный помещик, литературные мистификации

Проблема преемственности/разрывов в украинской общественной мысли второй половины XVIII – первой половины XIX ст. в отечественной историографии не только не рассматривалась, но и не ставилась, поскольку определенная оптика какого угодно национального дискурса, вполне понятно, из всего многообразия общественных воззрений выхватывает лишь то, что вписывается в представление о формировании «национальной программы», о «национальном строительстве», воспринимающемся как непрерывный и линейный процесс. И в этом смысле в украинском интеллектуальном пространстве означенного периода, конечно, можно найти не один пример для иллюстрации. Однако, не отрицая правомерность подобного подхода, все же важно отметить, что в таком случае, во-первых, исчезает сама проблема связи/разрывов поколений, утраты, забывания определенного круга идей, возвращения к ним на новом уровне в иной культурной ситуации; во-вторых, «за кадром» остается широкий спектр общественных интересов, настроений, связанных с очень значимыми сферами жизни людей, порой более важными, нежели узко понимаемые национальные задачи.

Конечно, решить эту проблему «отцов и детей» можно только путем глубоких и всесторонних исследований и коллективными усилиями историков. В рамках же данной статьи на примере двух знаковых для конца XVIII в. и 40-х гг. XIX в. фигур хочу лишь апробировать возможные подходы к